

УДК 930.25 (477.83)

Соломія Гребеняк,

бакалавр історії, студентка Højskolen Snoghøj (Denmark)

Галина Шепель,

старший викладач, Український Католицький Університет

Мар'яна Долинська,

д.і.н., професор, Український Католицький Університет

**ПРИВІЛЕЙ КОРОЛЯ КАЗИМИРА ІІІ ВІД 22 СЕРПНЯ 1352 Р.
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНА ПЕРСПЕКТИВА:
ІСТОРИЧНЕ ТЛО, СТРУКТУРА ДОКУМЕНТА,
ПЕРЕКЛАД, КОМЕНТАРІ**

Привілей 1352 р. – перший відомий документ Казимира ІІІ, що стосується міста Львова, виданий нащадкам львівського вйта Бертольда і засвідчував право на вічне володіння маєтками. Існує сумнів щодо автентичності привілею, адже він є підтвердженням грамоти князя Лева, оригіналу якої нині немає¹. Та поставлене завдання полягає не так у дослідженні правдивості документа, а безпосередньому аналізі змісту, а саме: зосередимося на одному з об'єктів привілею – млині, більше відомому як «млин Штехера». Саме про нього йдеться і в наступних привілеях 1368 р. і 1372 р. Можливо, згадка про млин у документі 1352 р. є першою, яка розповідає про власність роду Штехерів. Млин належав родині щонайменше до кінця ХІV ст., зберігав свою назву до ХVІІ ст.² і проіснував на незмінному місці аж до початку ХХ ст.³

До дослідження привілею 1352 р. наприкінці ХІХ ст. вдався Антін Петрушевич, його коментарі опубліковані при тогочасному виданні, проте деякі інтерпретації пояснення самого тексту зумо-

¹ Купчинський, О. (2011). Прикладна архівістика та спеціальні історичні дисципліни. Львів, с. 142–143.

² Долинська М. Історична топографія... С. 218–220.

³ Її ж. Елементи... С. 78–85.

вили помилкові твердження та неоднозначні гіпотези, які на сьогодні є усталеними, хоча, з великою ймовірністю, помилковими трактуваннями. Найбільше їх виявлено у відтворенні денотатів – описів отриманих Бертольдом Штехером маєтностней. Адже через схожість із сучасними для А. Петрушевича поняттями первинні назви могли бути осучаснені.

Існує документ і в українському анонімному перекладі у виданні 1986 р., проте виявлені мовні огріхи віддаляють текст від латинського оригіналу. Оформлення й коментування привілею 1352 р. здійснено за всіма археографічними засадами. Переклад документа максимально наближений до мови оригіналу, впорядковується написання великої літери та знаків пунктуації, збережено особливості ділового стилю латинської та польської мов. Структура документа та перекладу виглядає так:

I. Документ.

1. Дата і місце надання.
2. Анотація змісту грамоти.
3. Наукова легенда, що інформує про:
оригінал та місце зберігання;
публікації;
опублікований переклад.
4. Оригінальний текст документа.
5. Текстові примітки.

II. Переклад.

1. Текст перекладу.
2. Примітки і коментарі.

Переклад: Соломія Гребеняк, Галина Шепель.

Коментарі: Соломія Гребеняк, Галина Шепель, Мар'яна Долинська

1352 р., серпня 22, м. Львів. – Казимир III засвідчує Георгію, Рупертіві і Маргариті, дітям покійного львівського війта Матвія, право на вічне володіння: млином Сільський кут, маєтком Малий Виник і алодною власністю, що зветься Подпреск – майном, яке подарував князь Лев їхньому дідові, львівському війтові Бертольдові

Ориг.: ЦДІАЛ. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 2.

Опубл.: Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. (1872). (далі – AGZ). Т. 2. Lwów, s. 1–3.

Перекл.: Історія Львова (1986) в документах і матеріалах. Збірник документів і матеріалів. Київ, с. 15–16.

In nomine Domini amen. Quoniam ab humana memoria omnes res elabuntur, si non sint solempni Titulo Literarum et fidedignorum Testimonio perhennate, Nos igitur Kazimirus Dei gracia Rex Polonie, Cracovie,

Sandomirie, Lancicie, Cuiavie, Pomarie (sic) et Russie Notum facimus tam presentibus quam futuris, Quod in Nostra Nostrorumque baronum presencia Constituti discreti viri Georgius et Rupertus, fratres et Germani filii Condam Mathie bone memorie advocati Lemburgensis, Cum domina Margaretha, sorore Ipsorum uterina, sufficienter et probabiliter Nostram Edocuerunt Magestatem, Quomodo molendinum Schilzkikut Cum piscina antequam Civitatem Lemburgensem situatam, In quo (sic) Quidam molendino singula frumentorum genera moluntur seu molere possunt preter solum brazeum, Et villam maly wynik dictam Eciam cum molendino et piscina et thaberna in eadem situatis una cum allodio Podpresk dicto, adeandem (sic) villam pertinentes cum omnibus eorum utilitatibus, usufructibus, luribus, Dominys, proventibus, Censibus Exnunc ibidem existentibus, agris cultis et in cultis (sic) et Eciam de novo exstirpandis, Silvis, Rubetis, Nemoribus, aucupacionibus, venacionibus, aquis aquarumve decursibus, pratis, pascuis Cum omnibus quoque adherencys infra limites dicte ville Maly Wynyk et allody supradicti, Que ibidem sunt et infuturum excogitari possunt, Pater ipsorum supradictus pro certa emerat pecunie summa, Que inquam bona Discreto viro Bertholdo, Olym advocato Lemburgensi, Avo ipsorum, Per magnificum principem felicis recordacionis Dictum Leonem Ducem Russie pro suis fidelibus servicys donata dinoscuntur, Graciose petentes nostram excellenciam, ut predicta omnia bona ipsis privilegio nostro Regali incorporare et confirmare dingnaremur (sic). Nos vero subditos nostros in ipsorum luribus Conservare volentes Et presertim incolas nostre civitatis Lemburge, Exnunc prefata bona supradictis Georgio, Ruperto et Margarethe et eorum posteris Appropriamus, in Corporamus (sic), tribuimus et donamus et Tenore presencium perpetue Confirmamus perpetuis temporibus iure hereditario pacifice possidenda, habenda, tenenda, vendenda, libere resingnanda (sic), Quemadmodum ipsorum placuerit voluntati. Insuper Nos animadvertentes fidelia supradictorum Georgy, Ruperti et Margarethe servicia, nostre magestati temporibus opportunis creberrime exhibita, Propter que humilimis petitionibus ipsorum decrevimus gratuite inclinari Ipsostque Condingna reconpensa provide remunerari Ex Nostra speciali gracia Sic ex lam dicti Nostri fideles Georgius, Rupertus et Margaretha eorumque posteri Molendina ipsorum supra scripta Construere, unum quodque Cum tribus et quodquot Rotis Ipsi placuerit et edificare valebunt, Eciam et Rivulos seu aquarum meatus de montibus et vallibus per silvas et Campos perprata (sic) et paludes quocunque modo pro utilitate et profectu eorum molendinorum melius possint excogitare, plenam habent ducendi potestatem, Omni impedimento Guiusvis status et condicionis dominorum seu eorum procuratorum procul moto. Harum nostrarum sub Testimonio Literarum Volumus et Quod nullus ludicum prefati Regni Russie habeat ludicare Kmethones et incolas supradicte wille Maly Wynyk nisi heredes veri et possessores lam dicte wille. Ily et enim possessores seu heredes Cum uno balistario servire tenebuntur, quocienscunque expedicio generalis in Terra Russie fuerit proclamata. In Cuius rei Testimonium presentes fieri iussimus et sigilli nostri Regalis appensione roborari. Actum et datum Lemburge feria quarta infra Octavas assumptionis sancte Marie virginis gloriose (22 Sierpnia) Anno domini M. CCC. Quinquagesimo secundo, presentibus strenuis et validis floriano nostro Cancellario, Henrico Castellano Wysliciensi, Hermanno procuratore generali, abraham Capitaneo Russie, Prandotha magistro coquine nostre et Nycolao Dalawsky.

Переклад:

В ім'я Господа амінь. Оскільки всі речі забуваються, якщо вони не збережені відповідно до усталеного порядку в грамотах і в надійному свідченні тих, хто заслуговує довіри, то ми, Казимир Божою милістю король

Польщі, Кракова, Сандомирії, Лехії, Куявії, Помор'я й Русі, доводимо до відома і теперішнім, і майбутнім, що в присутності нашій та наших баронів, як встановлено, відповідальні чоловіки Георгій і Руперт¹ – брати й водночас рідні сини Матвія, блаженної пам'яті львівського війта, разом з пані Маргаритою, їхньою рідною сестрою, належно і доволі правдиво розповіли нашій величності, яким чином млин Сільський кут² зі ставком перед містом Львовом є. У цьому млині деякі різновиди збіжжя мелють або можуть молоти, окрім солоду. Маєток³, названий Малий Виник⁴, також із млином, ставком і корчмою, що там же розташовані, разом з алодом⁵, названим Подпреск⁶, які належать до того самого маєтку зі всіма вигодами від них, благами, доходами, чиншами⁷; з нивами, які відтепер там існують, обробленими та необробленими; з нововикорчуваними лісами, чагарниками, гаями, птахоловними і мисливськими угіддями; водоймами чи водними руслами; лугами, пасовищами⁸ та зі всім, що до них належить у межах названого маєтку Малий Виник і попередньо згаданого алоду, які в цьому ж місці є або ж у майбутньому ще можуть бути створені. Їхній вже згаданий батько за певну суму грошей купив те, що, як кажуть, було подароване за вірну службу розважливому мужеві Бертольдіві, покійному війту львівському, їхньому дідові, ясновельможним володарем блаженної пам'яті Левом, князем Русі. Тих, хто уклінно просить нашу високоповажність, щоб усі попередньо згадані їхні маєтки приєднати і затвердити нашим королівським привілеєм, ми визнаємо гідними цього. Ми ж, бажаючи, щоб наші піддані зберегли власні права, а, насамперед, мешканці нашого міста Львова, від нині перелічені маєтки доручаємо вищезгаданим Георгієві, Рупертіві, Маргариті та їхнім нащадкам, передаємо у власність, приєднуємо, уділяємо й даруємо і від нині цим документом затверджуємо на вічні часи, за дідичним правом, мирне посідання, володіння, утримування, продаж та вільне зречення в будь-який спосіб, як буде завгодно їхній волі. До того ж ми, зважаючи на вірну службу вже згаданих Георгія, Руперта і Маргарити, яку вони дуже часто надавали нашій величності саме тоді, коли було потрібно, а також з огляду на їхні найпокірніші прохання, постановляємо, з нашої особливої милості, прихильно поставитись і завбачливо достойним відшкодуванням їх винагородити. Отож відтепер наші вірні Георгій, Руперт, Маргарита і їхні нащадки зможуть їхні млини⁹ влаштовувати та будувати кожен із трьох чи скількома їм захочеться колесами. Також вони мають повну владу проводити струмки, водні потоки з гір та долин через ліси, поля, через луки й болота в будь-який спосіб, який вони можуть вигадати задля користі та вигоди цих млинів; із усуненням усіх перешкод з боку власників або їхніх представників будь-якого стану і становища. Постановляємо, свідченням цієї нашої грамоти, щоб жоден суддя згаданого Королівства Руського не міг судити кметів і мешканців уже згаданого маєтку Малий Виник, а могли тільки істинні дідичі й власники того ж маєтку. Ці ж бо власники або дідичі будуть зобов'язані служити одним камінометом¹⁰ щоразу, коли буде проголошено в Руській землі загальний похід. На засвідчення цієї справи ми наказали створити цей документ і скріпити нашою королівською печаткою. Діялося і дано у Львові в середу в октаву Успення Пресвятої Діви Марії (22 серпня) 1352 року Божого в присутності сильних і здорових нашого писаря Флоріана, Генріха – каштеляна Висліцького, Германа – генерального прокуратора, Авраама – руського старости, Прандоти – нашого кухмістра, і Миколая Далавського.

¹ Матвій (лат.: Mathie) – син першого відомого на німецькому праві львівського війта Бертольда Штекера (про що йдеться

ся нижче в цьому ж документі); Георгій (лат. Georgius), Руперт (лат. Rupertus) і Маргарита (лат. Margaretha) – його діти. У привілеї Казимира III від 1368 р. (Привілеї міста Львова. (2007), Львів, с. 35–36. Док. № 3) йдеться, що “Млин пана Григорія Штехера, львівського міщанина, в розмірах вищезгаданих 100 ланів чи мансів також хочемо залишити”. З послідовності переліку імен Георгій/Грегор/Григорій Штехер виходить найстаршим сином Матвія і тому він успадкував чи не найголовнішу частку нерухомості діда; на час укладення документа він ще жив, міг жити й 1368 р.; проте не виключено, що вже на той час вислів “пана Григорія Штехера” використано як посесивне окреслення (назву) до атрибутного компонента (денотата) до об’єкта (слова) “млин”, і саме в такому значенні його зафіксовано в пізнішому привілеї Казимира III. Назва “млин Штехера” зберігалася щонайменше до початку XVII ст. і зафіксована в одному зі списків “Інвентаря ста ланів...” 1608 р. (Sta łanów inwentarz główny z osobna każdego verificatią, na sześć tractatów rozdzielony, в Zubyk, R. (1930). Gospodarka finansowa miasta Lwowa w latach 1624–1635, Lwów, s. 461): “Za któremi obiema młynami tenże tract ciągnie się jeszcze dalej aż gdzie Połtew ma upust abo przygwę, spadając na młyn Kanoniczy” (“За обома млинами продовжує далі тягнутися той самий третій тракт аж туди, де Полтва має греблю, або перепад, спадаючи на млин каноніків”). Можливо, цей самий млин згадується в опублікованому документі від 1391 р. про підтвердження архієпископа Якуба акта про зречення Нарциса з Врочимова від частини млина у Львові на користь сина своєї сестри Петра Штехера (Акта... s. 49). У підтвердженні немає уточнень щодо розташування млина. Підтвердження акта зречення прав на користь львівського міщанина Петера Штехера здійснено через 23 роки після привілею Владислава Опольського про 100 ланів, де вже згадано млин Грегора Штехера як давно існуючий, і через 39 років після підтверджувального привілею Казимира III щодо млина Бертольда Штехера. Тривалість життя людини дає змогу припустити, що сестрою Нарциса з Врочимова була дружина Грегора або, менш імовірно, Руперта Штехерів, а їхній син Петер скуповував львівські млини. Правову можливість володіти декількома млинами підтверджено нижче в цьому документі.

² У цьому фрагменті тексту наймення “Сільській кут” (лат. Schilzkikut) однозначно належить до денотата “млин”. Це дуже незвична назва для млина, адже переважно такі об’єкти називали від власника, наприклад: Богдана Доноваковича, Раєцький, Каноніків, рідше – природного явища – Зимноводський. Тому “Сільський кут” можна інтерпретувати за природно-топографічним розташуванням. На карті 1829 р. його зображено між колишньою *Старостинською юридикою* і селом Замарстинів (іл.) (Атлас українських історичних міст. (2014) За наук. ред. М. Капраля. Т. 1: Львів. К. 95 с. + 25 оригінальних карт, 11 карт-реконструкцій, 6 видів міста. Плани і карти. 1.10). Кордон передмістя збігається з течією Полтви, утворюючи на території Замарстинова трапецієподібний клин. Саме на території цього клину було місце розташування млина Штехера (Долинська, М. (2006). Історична топографія Львова XIV–XIX ст. Львів, 2006, с. 218–220).

³ Villa (лат.) – у категоріях міського права XIV ст. – це замський будинок, садиба, що, як правило, складалася з сільськогосподарських будівель для підтримки угідь та лісів (Горбачевський, Н. (1874). Словарь древнего актового языка Северо-Западного края и царства Польского. Вильна, 1874, с. 381). Отже, можна вважати це прототипом пізніших фільварків, де житловий будинок власника знаходився поблизу допоміжних сільськогосподарських споруд (стайня, конюшня, шпихлір, тік тощо), а довкола тягнулися рілля та інші агрокультурні землі.

⁴ Назва “Малий Виник” (лат. Maly Wunik) відноситься до денотата „масток” (лат. villa). У перекладі 1986 р. слово “villa” інтерпретується як “село”, яке стосується назви “Малі Винники”. Таку ж думку запропонував у своїх коментарях А. Петрушевич, розглядаючи “Малий Виник” як село, межі якого збігалися з сучасним автору коментарів присілком с. Винники – Малими Винниками.

⁵ Алод (нім. allod) – вільно відчужувана індивідуально-сімейна земельна власність (поля, орні ділянки, луки, ліси), яка передавалася в спадок (Сказкин, С. (1968). Очерки по истории западно-европейского крестьянства в средние века. Москва. с. 94). Використання в документах XIV ст. таких термінів як “allod” і “villa” вказує на чималий вплив середньосв-

ропейської правової термінології в канцелярії Казимира III (можливо й князя Лева). До речі, у публікаціях, де згадано привілей 1352 р., термін “алод” тлумачать по-різному: “фільварок” (Купчинський, О., Ружицький, Е. (1972) Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові. Київ, с. 26–27), “околиця” (Історія Львова... с. 15–16) та ін.

⁶ Назва Подпреск (лат. Podpresk) належить денотату “алод”. Тобто усі три назви (Сільський кут, Малий Виник, Подпреск) вжиті для орієнтації, де знаходилася нерухомість Штехерів, стосуються різних денотатів. У коментарях до латиномовної публікації цього документа А. Петрушевич бере до уваги тільки назви й ототожнює другу і третю послідовно з Винниками та сусідніми до них Підберізями. Прочитавши назву “molendium Schilzkut” як “Сільський кут”, він зіставив її з назвою присілка Винники „На кутах” і, спираючись на це, зробив висновок про розташування млина Штехера в XIII ст. поблизу Винник. Можна припустити, що певне звуконаслідування і схожість із сучасними назвами підказали А. Петрушевичу ідентифікувати алод “Подпреск” як Підберізіці. Це стосується й назви “Малий Виник”, що, можливо, є першою згадкою території, яка сьогодні називається Винники. Цю інтерпретацію, буває, приймають беззастережно, про що, зокрема, свідчить популярний виклад історії Винник, у якому перша згадка про них ототожнена з привілеєм Казимира III (для прикладу: <http://vunnyku-rada.gov.ua/istoriya-mista/>). Проте, чи існували ці об’єкти так, як їх звали локалізувати, ми не знаємо. Відстань між сучасним Львовом (княжим подолом) і Підберізями складає понад 15 км., а відстань між Винниками і Підберізями – 8 км. Навряд чи в XIII ст. був сенс так територіально розривати нерухому власність, тим паче територія між Винниками і Підберізями й сьогодні залишається незабудованою. Якщо б земельний наділ був таким великим, то в часи використання його Штехерами змушене було відбутися інфраструктурне оформлення.

⁷ Чинш – фіксований податок у грошовій або натуральній формі за користування земельним наділом, починаючи від XIV ст. (Смолій, В., Кульчицький, С. та ін. (1997). Малий словник історії України. Київ, с. 443).

⁸ Цей уривок дослівно відтворений в наступному привілеї Казимира III з 1368 р.: “cum omnibus utilitatibus, pratis, pascuis, paludibus, silvis, mericis, rubetis, agris cultis et incultis, molendinis, piscinis, piscaturis, aquis, aquarum decursibus” (AGZ. (1872). Т. 3. S. 40–45). З огляду на дипломатичні норми, ця частина свідчить про певний шаблон, який побутував у королівській канцелярії.

⁹ Йдеться про множину – “млини”, яка передбачає дозвіл на майбутнє спорудження й володіння декількома такими об’єктами.

¹⁰ Каміномет – вид короткої артилерійської гармати, що з’явилася в XIV ст. (Горбачевский, Н. Словарь... с. 178).